

logikai lánc fűzi egybe, csak hogy nincs minden leírva, amit szerzőjük gondolt és tudott. Nem maradt ideje az irodalomról beszélni, sokkal erősebb volt benne az alkotás vágya. S itt is számos akadály tornyosult előtte, meg kellett küzdenie a kor nyomasztó viszonyaival, s bizony saját megalkuvásaival is. De nem félt az utókor ítélletétől, bár tudta, hogy el fogja marasztalni egybenmásban. Tudta, hogy harcok és csatározások

közepette lehet csak előre haladni, s közben ő is kaphat ütések: „... de semmi az (írja 1908-ban), hiszen a mi unokáink ők — és nem fáj az nagyon.” Szép vallomás ez élete utolsó éveiből. Méltóképpen zárja le a művészetről alkotott gondolatai sorát annak hirdetése, hogy szellemi rokonainak ismeri el a jövőendő igazi talentumait.

Wéber Antal

GELLÉRI ANDOR ENDRE : VARÁZSLÓ, SEGÍTS.

(Magvető Könyvkiadó)

Közel 15 éves tartozásunkat törlesztette a Magvető Könyvkiadó Gelléri Andor Endre válogatott novelláskötetének megjelentetésével. Ismeretes, hogy Gelléri novelláinak válogatott kiadását — közvetlenül németországi elhurcoltatása előtt — még maga az író is szorgalmazta. A budapesti 10. sz. helyőrségi kórházból orvosi receptlapon írta feleségének „... S ha lehet adasd ki válogatott novellás könyvemet.”

A gyűjtemény kiadását különösen az tette indokolttá, hogy az író eddig megjelent hét novelláskötete együttesen sem tartalmazta Gelléri valamennyi novelláját, és így csak hézagosan, töredékesen láthattuk írói pályáját. Pedig akadtak ezek között olyan értékes írások is, mint a *Varázsló, segíts, Vér, Hüllen macska, A tehermunkás, Négykézláb* stb. c. novellák, amelyek még művészi színvonal tekintetében sem maradnak el a korábbi kötetekben felvett novellák mögött. E könyv szerkesztője az érdem, hogy a „közismert” Gelléri novellák körét túllépve, a még publikálatlan kéziratok novellákkal együtt a régi újságok sárgult lapjairól összegyűjtötték ezeket az elfelejtett írásokat és közülük mintegy felszázat kiválasztva besorolták a régi novellák közé. Eljárásukat még akkor is helyeselnünk kell, ha az új novellák egyik-másika nem üti meg a kívánt színvonalat Gelléri mércéjén, mert mint művészi próbálkozások, mint írói önvallomások ezek is érdekes dokumentumai Gelléri pályájának. Így ez a gyűjtemény nemcsak minden eddigi kötetnél többet mutat meg Gelléri alkotásából, hanem teljesebben és igazabban is tárja elénk az író egész életútját és művészi világát.

Az egységes és valóságos Gelléri pályakép megmutatásában nagy szerepe van a kötet helyes konstrukciónak is, mely szerint a novellákat nem egyszerűen mechanikusan, merev kronológikus rendben adják, hanem

az író fejlődési korszakainak megfelelően, a kötet anyagát négy szakaszra csoportosítják: *Vándorlás* 1924—1930. *Tréja, csillagok* 1931—1934, *Kikötő* 1935—1938, *A kereszten* 1939—1942. A novelláknak ez a csoportosítása szerencsésnek nevezhető, mert a kötet egyes fejezetei híven tükrözik Gelléri írói fejlődésének korszakait, s kitűnően jelölik meg működésének legjelentősebb fordulópontjait; s éppen ezáltal hangsúlyozzák Gelléri egy-egy korszakának tematikai és stiláris törekvéseit.

Korántsem ilyen szerencsés már a kötet egyes szakaszainak elnevezése, mert a címadó novellák nem mindegyike tudja kifejezni, vagy képviselni az író fejlődési szakaszainak leglényegesebb törekvéseit. Pedig a kötet címe éppen azt bizonyítja, hogy a szerkesztőknek van érzékük a novellák ilyen való kiemeléséhez is. Hiszen a „*Varázsló segíts*” nemcsak témában és stílusban, hanem címében is minden más novellánál találójában fejezi ki egész életművének a lényegét.

Hasonlóan szerencsés a kötet első és utolsó szakaszának az elnevezése is, mert a *Vándorlás* már címében is ugyanolyan kitűnően tudja érzékeltetni fiatal éveinek művészi nyugtalanságát, mint ahogyan *A kereszten* című szimbolizálja a fasiszták által üldözött író életének és működésének utolsó stációját. Természetesen a kötet szerkesztőinek nem volt könnyű helyzete akkor, amikor a legkifejezőbb novellák címeit már a korábbi köteteknél lefoglalták, de mégis úgy érzem, hogy a második és harmadik szakasznak nevet adó novellák kiválasztása nem a legszerencsésebb. A *Tréja, csillagok* jellegzetes gelléris hangzása ellenére sem fejezi ki Gelléri pályájának második szakaszát. A kiemelt novella tréfás hangja, könnyed mondanivalójával nem képviselheti ennek a korszaknak realistább igényű, mélyebb tár-

Sadalmi mondanivalójú novelláit. Szerintem *A csákányos* mélyebben és igazabban fejezné ki Gellérinek ezekre az évekre jellemző művészi törekvéseit.

Hasonló kifogás emelhető a kötet harmadik szakasza ellen is, ahol a *Kikötő* inkább képviseli az előző korszak törekvéseinek lényegét, mint Gelléri munkásságának azt a szakaszát, ahol egyik-másik alkotásának tanúsága szerint az előzőknél már tudatosabban lát a társadalom mélyébe. Ilyen megfontolások alapján, azt hiszem, *A tehermunkás* igazabban képviselné Gelléri munkásságának 1935–1938 közötti szakaszát.

Ezek az apró, inkább óvatosságból eredő hibák azonban erősen eltörpülnek a kötet érdemei mellett, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert a kiadvány egyébként nagyon szép előszavában is hasonló felfogással találkozunk.

Ungvári Tamás a novellákhoz írt előszavában, irodalomtörténetünkben először vázolja fel Gelléri egész életútját, és művészetének legjellegzetesebb megnyilatkozásait. Szinte meglepő, hogy alig néhány oldalon, milyen színesen és elevenen tudja bemutatni Gelléri emberi és írói portréját. Pedig Ungvári Tamásnak nem volt könnyű dolga még akkor sem, ha írásában olyan kitűnő Gelléri méltatásokra támaszkodhatott, mint a Kosztolányié, Füst Miláné, Kardos Lászlóé stb. Hiszen ezek a korábbi írások, ha találoán ragadták is meg Gelléri művészetének egy-egy jellegzetes vonását, nem is adhattak még nagy vonalakban sem összefüggő képet az író egész munkásságáról. Ungvári láthatóan forgatta az említett írásokat, de a teljes pályakép megrajzolásakor, nagyon helyesen, elsősorban eredeti dokumentumokra támaszkodott. Szinte minden sora mögött érződik a kutató munka lázas izgalma, és a közvetlenül kézbevevő írói emlékek alig kifejezhető varázsa. Olvasmányos és szép ez a kis tanulmány. Az íróhoz igazán méltó stílusban vezet be Gelléri csodálatos világába az olvasót. Minden szaván, minden mondatán látszik, hogy ismeri, érti és szereti Gellérit. Amilyen kitűnően tudja nyomon kísérni Gelléri életútját a Garay utcai szülőháztól Óbudán és mindenén át a rettenetes véget okozó németországi haláltáborokba, éppen olyan nagy-szerűen ismeri Gelléri egész írói világát. Ismeri ennek a csodálatos világnak minden titkát és tartományát. Ismeri az író álmainak, vágyainak tündérbirodalmát, realizmusának határait, végtelen humanizmusának és természet szeretetének minden élet szépségeit megvilágító sugárzását.

Kár, hogy a sok tekintetben kifogástalan bevezető Gelléri írói világát eléggé adottnak, eléggé statikusnak látja. Nem mutatja meg

kelő határozottsággal az író fejlődésének azt a bonyolultságában is lemérhető folyamatát, amely a kezdeti irreális álom- és mesevilágtól a valóság egyre mélyebb ábrázolása felé vezet. Pedig arra vonatkozóan, hogy mennyire belső kényszerből fakadó, tudatos törekvés volt ez, Gellérinél bőségesen találunk vallomásokot is: „Jaj — győtrődöm — mindaz, amit írtam, mese és álom, s talán én is horkolva alszom az élet közepén, noha járok-kelek. De hiába, hiába nézem az életet: nem mutat az nekem semmit! Ó, hogyan lehetne észrevennem és jól megírnom?! . . .” (*Három híd ég és föld között.*) Vagy máshol, egy újcansak ebből a korból való novellájában: „. . . Igen, mi, a te írásaid küldünk munkába, mert bennünk mindig csak Álom, Széljárású, Alvás és Derengés van. Egyszer sem épült fel bennünk ház, nem izzadt a munkás, és pörlekedett véle az gazda . . . De ha te is dolgozni fogsz a két keziddel — oktatnak —, akkor sorainkban a napszámos letörli izzadt homlokát . . .” (*Munkám akadt*)

1930 körülre, kb. *A nagymosoda* keletkezésének idejére tehető Gellérinél az a fordulat, amikor a valóság ábrázolása kezd uralkodóvá válni. Témáit többségükben ekkor már rendszerint élményeiből, az életből meríti, hiszen ő maga is fizikai munkás. Szűknek és sivárnak érezte azonban ezt a tapasztalt világot, amelyet egy mindent átfogó tudományos világnézet nélkül íróilag még tágitani sem tudott. Ezért kereste a valóságban és az emberben egyre intenzívebben a mindenek ellenére meglevő igazi értéket, — szépséget, ami sajátos fényben tudja megragyogtatni a hétköznapi élet szürkeségét. Ezt az élet fényétől és melegségétől átítatott valóság-ábrázolást nevezte Kosztolányi „tündéri realizmusnak”, ami lényegét tekintve valószínű, csak idősebb testvére az olasz neorealizmusnak. „Mert bizony az élet fakó gonosz színei közé mindig behúztam a mese szívérványát, mert másként írni se tudtam volna az életről. Ám néha csak az életet írtam meg. S akkor az ilyen írásom borzalmasabb volt, mint maga az élet . . .” Vallotta maga az író is.

Valóságlátása viszont egyre mélyült, novelláinak tanúsága szerint a harmincas évek második felében többször is megpróbált kitörni ebből az aránylag szűk és izolált világból. Néhányszor megpróbált közelíteni témáiban is a kommunisták felé (*Ukránok kivégzése*, *A tehermunkás* c. novellái), de egy meggyőződéses forradalmi világnézet hiányában sem emberileg, sem művésziileg ezeknél a próbálkozásoknál nem jutott tovább. Önmagától nem volt elég ereje és bátorsága a harcok írói munkához. Az *Egy önérzet története* c. önéletrajzi írásá-

ban is ezeket vallotta: „A titkaim, meg nem oldott válságaim hozzájuk kötöttem... Egy uralomváltozás esetén... azt hittem, hogy majd írjuk leszek... Majd megértik, hogy nem volt elég erőm magamtól megszabadulni, de az új világ veszélytelensége majd felold engem is és együtt énekelek a győztesekkel...”

A hazai fasizmus erősödése és a második világháború kitörése Gellérit érzelmileg is mélyen érintette, egyre pesszimistább és kétségbeesettebb hangulatokba kergette. Szorongó érzéseit, fantasztikus látomásait novelláiban is gyakran kifejezte (*Filipovics és a gigász*, *Óriások*, *Keserű jény* stb.).

A háború borzalmas megpróbáltatásai, az üldöztetések Gellérit azonban egyre határozottabbá tették és egy mindent mérlegelő nagy, őszinte írói számvetésre kényszerítették. Ebből született meg az *Egy őnézet története* c. önvallomásos regénye, amely múltjával, hibáival, problémáival való birkozásának olyan megrázó képét adja, amihez foghatót keveset találunk. Ez a regény a maga befejezetlenségében is a régi hibáitól és a kifejlődésében leginkább gátló kispolgári mentalitásától való végleges elszakadását dokumentálja. Gelléri tulajdonképpen ebben az írásban indult el véglegesen és teljesen megtisztultan a ráváró nagy írói feladatok felé. „Hogy szerettem volna egy befejezett regényt visszahagyni, annyi le-törés, annyi félmunka után... Mi minden volna még megírandó...” — állapította meg a pusztulás és a borzalmak között magára talált író. És ebben a nagy írói elindulásában akadályozta meg a fasiszta téboly, amely végül is elpusztította. Így maradt csonkán — mielőtt még fejlődésének a csúcsát elérte volna — a magyar prózairodalom egyik legtehetségesebb alakjának életműve, akit még így is a legjobb magyar novellisták közé kell sorolnunk.

MOLNÁR FERENC RŐL

A közelmúlt akarva-akaratlanul újra napirendre tűzte Molnár Ferenc egész problémakörét. Néhány, meglehetősen sikeres bemutató s két 1958-ban megjelent prózai kötete (*Utítárs a száműzetésben*, *Jegyzetek egy ön-életrajzhoz*, Kárpáti Aurél bevezető tanulmányával. Tánicsics, Budapest, 1958, 358 l.; *A gőzszlop és más elbeszélések*, Szépirodalmi, Budapest, 1958, 334 l.) rákényszerít bennünket arra, hogy legalább futólag próbáljunk szembenézni — ha talán nem is az

Voltaképpen az előszóból sem hiányzik teljesen Gelléri fejlődésének ez a fentebb vázolt folyamata, csak a kelleténél halványabb és elmosódottabb, mivel a részletesen festett pályakép minden színessége ellenére sem mutatja meg kellő határozottsággal az író egyes fejlődési szakaszait, és a szakaszokra jellemző törekvéseinek lényegét. Márpedig egy teljes pályakép felvázolásakor nem mondhatunk le az író egyes működési szakaszainak elemző vizsgálatairól sem, mert a témában, mondanivalóban, és az ábrázolásban gyakran csak halványan jelentkező, de lényeges különbségek — a pályakép egészét befogadó perspektívából nézve — elmosódnak, és ezáltal a valóságosnál simábbnak, tagolatlanabbnak mutatják a fejlődés menetét.

Az előszót még a fentiek figyelembevételével is úgy kell számontartanunk, mint az egyik legkitűnőbb Gellérről szóló tanulmányt, amely irodalomtörténetileg elsőnek vázolja fel Gelléri egész pályafutását, és a legátfogóbban mutatja meg írói világát. Tehát jogosan vetődik fel a kérdés, hogy Ungvári Tamás — aki e munkája alapján is hivatott lett volna — miért nem próbálta meg legalább vázlatosan kijelölni Gelléri helyét a két háború közötti magyar irodalomban?...

A kötet irodalomtörténeti értékét a sikeres bevezető tanulmány mellett — nagy mértékben fokozzák a kötet másik szerkesztőjének, Sz. Lódi Gabriellának gondos és alapos munkával készített jegyzetei, amelyek együttesen szinte az egész Gelléri irodalom bibliográfiáját is adják.

Ezek után azt hiszem, nyugodtan állíthatjuk, hogy a kötet nemcsak a közönségnek lesz keresett olvasmánya, hanem a Gelléri kutatásnak is sokáig nélkülözhetetlen forrásmunkája marad.

Sára Péter

életmű minden egyes darabjával s annak összes esztétikai és irodalomtörténeti vonatkozásával, de legalább nagy vonalakban az emberi-írói jelenségkel s annak helyével a saját korában. Igaz, az említett kötetek csak a prózairó Molnárról adnak képet: a Szépirodalmi Könyvkiadó válogatása kétségtelenül a reprezentatív Molnár-elbeszéléskötet igényével készült s zömében a fiatal, induló Molnárt mutatja be (joggal, hiszen igazán akkor volt novellista), a Tánicsics kiadványa